

Elucidating the Mechanisms of Social Capital's Impact on Political Development: An Analysis Based on Robert Putnam's Four-Pillar Model

Omid Azizyan¹ | Masoud Akhavan Kazemi² | Bahram Nasrollahizadeh³

1. Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences and Humanities, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. Corresponding Author, E-mail: O.azizyan@uok.ac.ir
2. Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: mak392@yahoo.com
3. Assistant Professor, Department of Meteorology, Faculty of Natural Resources, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. E-mail: b.nasr@uok.ac.ir

Article Info	Extended Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received: 17 - 08 - 2025 Received in revised form: 30 - 10 - 2025 Accepted: 2 - 11 - 2025 Published online: 13- 12 – 2025</p> <p>Keywords: <i>Social Capital, Political Development, Robert Putnam, Civil Participation, Social Trust, Collective Action.</i></p>	<p>Objective: The primary goal of this research is to answer the question: By what mechanism does social capital influence the process of political development? To address this question, we utilized the theoretical framework of Robert Putnam, who structured his discussions on social capital around four key pillars: civic participation (civic engagement), social trust, collective action, and mass media. Putnam answers this question by emphasizing the role of horizontal networks of civic participation (associations, clubs) and generalized trust as the core of social capital—an essential elaboration often overlooked by studies that merely confirm a correlational relationship between social capital and political development. This study moves beyond the "if" to the "how" by distinctly identifying and explaining four interwoven mechanisms: 1. Reinforcing a culture of cooperation and reducing transaction costs, 2. Generating trust capital for collective action, 3. Establishing a dynamic public sphere, and 4. The moderating role of the media. By doing so, the research aims to fill this theoretical gap and offer a systematic analysis of the influence process.</p> <p>Methodology: To analyze the mechanism of social capital's influence on political development, this research categorizes and scrutinizes Putnam's key concepts within a four-pillar analytical framework: Expansion of Civil Participation (formation of civil associations and communities), Partisanship (political organization and the role of networks), Social Cohesion (strengthening collective identity and will), and Government-Citizen Trust and Collective Responsibility (enhancing institutional accountability). Furthermore, the study elucidates the influential mechanisms of social capital on political development by employing Putnam's analytical method from his empirical research, especially his comparative studies in Northern and Southern Italy (as presented in <i>Making Democracy Work</i> and <i>Bowling Alone</i>).</p> <p>Findings: The findings indicate that civic participation, as Putnam's first central concept in the study of social capital, is realized through civil associations and requires the strengthening of civil society. This, in turn, necessitates three conditions: a legal framework, the institutionalization of a culture of tolerance and democratic values, and active citizen participation. Failure to meet these conditions, despite the existence of laws, leads to government intervention, increased costs of civil activity, and ultimately weakens the incentive for association formation. According to Putnam, active civil institutions play a pivotal role in civic participation's impact on political development. These independent (though not necessarily anti-government) popular</p>

organizations can even support the government in democratic systems. Nevertheless, advancing political development hinges on the functional separation of the public and state spheres and the capacity building of civil institutions. Accordingly, the vitality of civil institutions—a critical component in the effect of civil participation on political development—requires utilizing social capacities, multi-dimensional influence in political-economic arenas, and strengthening social trust (provided their activities are lawful and independent). This is achieved by attracting scattered forces and reaching a shared understanding and consensus on critical issues, thereby assisting the political system in micro and macro policy-making and enhancing political stability. In this regard, Putnam considers the role of political parties and partisan activities to be important and effective for achieving political development, but he regards participation in civil areas as more crucial, believing that the intent behind individual participation transcends merely fulfilling a personal need. Conversely, the absence of social cohesion and group communication weakens civil institutions and impedes political growth and development. Trust, born from the twin sources of civil participation networks and norms of reciprocity, is considered a major and key prerequisite for the existence of any society, facilitating transactions within the social space. Collective action or collective responsibility are other important influential components in the transition to political development, signifying the realization of social integration and solidarity among citizens. Under these conditions, civil associations and institutions are strengthened, and social trust proportionately grows. Social responsibility, channeled through institutions such as the family, education, religion, mass media, and the political institution, reinforces political development in society. The generation of this capital in the political sphere is dependent on an individual's political expertise within their social networks, the frequency of political interactions, and the size of those social networks.

Conclusion: The results demonstrate that social capital influences the process of political development through four interwoven mechanisms: reinforcing a culture of cooperation and reducing transaction costs, generating trust capital for collective action, establishing an independent public sphere to demand accountability, and the moderating role of the media. This influence primarily occurs by strengthening the objective indicators of political development, namely participation, competition, accountability, and civil liberties. The impact of these mechanisms ultimately leads to the strengthening of the spirit and capacity for "collective action." A society that enjoys civil participation, quality political parties, and generalized trust is better equipped to overcome the collective action problem and cultivate more responsible citizens.

Cite this article: Azizyan., O., Akhavan Kazemi, M., & Nasrollahzadeh, B. (2025). Elucidating the Mechanisms of Social Capital's Impact on Political Development: An Analysis Based on Robert Putnam's Four-Pillar Model. *Biopolitics and Development*, 1 (3), 49-65. DOI: [10.22034/JBPD.2025.144329.1021](https://doi.org/10.22034/JBPD.2025.144329.1021)

DOI: [10.22034/JBPD.2025.144329.1021](https://doi.org/10.22034/JBPD.2025.144329.1021)

© The Author(s).

Publisher: University of Kurdistan Press.

تبیین مکانیسم‌های تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی: تحلیلی بر اساس مدل چهارمحوری رابرت پاتنام

امید عزیزیان^۱ | مسعود اخوان کاظمی^۲ | بهرام نصرالهی زاده^۳

۱. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی و انسانی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. نویسنده مسئول، رایانامه: O.azizyan@uok.ac.ir

۲. استاد، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: mak392@yahoo.com

۳. استادیار، گروه آب و هواشناسی، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. رایانامه: b.nasr@uok.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده مبسوط
نوع مقاله:	هدف: هدف این پژوهش، ارائه پاسخی به این پرسش است که سرمایه اجتماعی با چه مکانیزمی بر روند توسعه سیاسی تأثیر می‌گذارد؟. برای پاسخ به این سوال از رویکرد نظری رابرت پاتنام، که مباحث خود را پیرامون سرمایه اجتماعی در چهار محور مشارکت مدنی، اعتماد اجتماعی، عمل جمعی و رسانه‌های جمعی ارائه کرده است، بهره جستیم. پاتنام با تأکید بر نقش شبکه‌های افقی مشارکت مدنی (انجمن‌ها، باشگاه‌ها) و اعتماد تعمیم‌یافته به عنوان هسته سرمایه اجتماعی، به این پرسش پاسخ می‌دهد. امری که در مطالعات صرفاً به اثبات رابطه همبستگی بین سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی اکتفا کرده‌اند و پاسخی مناسبی را ارائه نداده‌اند. پژوهش حاضر، با گذر از سطح "آیا" به "چگونگی"، و با تفکیک و تبیین چهار مکانیزم درهم تنیده «تقویت فرهنگ همکاری و کاهش هزینه‌های مبادله»، «تولید سرمایه اعتماد برای کنش جمعی»، «ایجاد حوزه عمومی پویا» و «نقش تعدیلگر رسانه‌ها»، در پی پر کردن این خلاء نظری و ارائه تحلیلی نظام‌مند از فرآیند تأثیرگذاری است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۶	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۰۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۹/۲۲	
کلیدواژه‌ها:	روش: این پژوهش برای تحلیل مکانیزم تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی، مفاهیم کلیدی پاتنام را در چارچوب تحلیلی چهارمحوری بسط مشارکت مدنی (شکل‌گیری انجمن‌ها و اجتماعات مدنی)، تحزب‌گرایی (سازمان‌یابی سیاسی و نقش شبکه‌ها)، هم‌بستگی اجتماعی (تقویت هویت جمعی و اراده جمعی) و اعتماد دولت-ملت و مسئولیت‌پذیری جمعی (تقویت پاسخگویی نهادی) دسته‌بندی و واکاوی کرده است. همچنین با استفاده از روش تحلیل پاتنام در پژوهش‌های میدانی به‌ویژه مطالعات تطبیقی او در ایتالای شمالی و جنوبی (کتاب‌های «دموکراسی و سنت‌های مدنی» و «بولینگ به تنهایی») به تبیین مکانیسم‌های تأثیرگذار سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی پرداخته شده است.
سرمایه اجتماعی، توسعه سیاسی، رابرت پاتنام، مشارکت مدنی، اعتماد اجتماعی، کنش جمعی.	
یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از آن است که مشارکت مدنی به‌عنوان نخستین مفهوم محوری پاتنام در مطالعه سرمایه اجتماعی، از طریق اجتماعات مدنی محقق می‌شود و شرط این امر تقویت جامعه مدنی است که خود مستلزم سه شرط چارچوب قانونی، نهادینه‌سازی فرهنگ تساهل و ارزش‌های دموکراتیک و مشارکت فعال شهروندی می‌باشد. عدم تحقق این شروط، علی‌رغم وجود قوانین، به مداخله دولت و افزایش هزینه‌های فعالیت مدنی منجر شده و انگیزه تشکلیابی را تضعیف می‌کند. از نظر پاتنام، نهادهای مدنی فعال، نقش محوری در تأثیرگذاری مشارکت مدنی بر توسعه سیاسی ایفا می‌کنند. این تشکلهای مردمی که مستقل از دولت (و نه لزوماً ضد آن) عمل می‌نمایند، در نظام‌های دموکراتیک حتی می‌توانند حامی دولت باشند. با وجود این، پیشبرد توسعه سیاسی در گرو تفکیک کارکردی حوزه‌های عمومی از دولتی و ظرفیت‌سازی نهادهای مدنی است. پاتنام با تأکید بر این تمایز، حوزه عمومی را تنها زمانی مؤثر	

می‌داند که به‌مثابه نیرویی توانمند در برابر قدرت‌طلبی دولت عمل کند. بر این اساس، توانمندی نهادهای مدنی به‌عنوان مؤلفه‌ای حیاتی در تأثیر مشارکت مدنی بر توسعه سیاسی، نیاز به به‌کارگیری ظرفیت‌های اجتماعی، اثرگذاری چندبُعدی در عرصه‌های سیاسی-اقتصادی و تقویت اعتماد اجتماعی (در صورت فعالیت قانونمند و مستقل) دارد امر که با جذب نیروهای پراکنده و رسیدن به قرائت و توافق مشترکی از مسائل مهم، نظام سیاسی را در سیاست‌گذاری‌های خرد و کلان یاری کرده و ثبات سیاسی را تقویت کنند. همچنین نبود هم‌بستگی اجتماعی و ارتباطات گروهی، باعث تضعیف نهادهای مدنی و عدم رشد و توسعه سیاسی خواهد شد. اعتماد نیز که زاده‌ی دو منبع شبکه‌های مشارکت مدنی و هنجارهای معامله‌ی متقابل می‌باشد، پیش شرط عمده و کلیدی برای موجودیت هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و تسهیل‌کننده مبادلات در فضای اجتماعی است. عمل جمعی یا مسئولیت‌پذیری جمعی مؤلفه‌های مهم تأثیرگذاری دیگری هستند که در گذار به توسعه سیاسی به معنای تحقق یک انسجام و هم‌بستگی اجتماعی بین شهروندان می‌باشند؛ چرا که در این شرایط، تشکله‌ها و نهادهای مدنی تقویت شده و اعتماد اجتماعی نیز به نسبت رشد می‌یابد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی از طریق نهادهایی چون خانواده، آموزش، دین و رسانه‌های گروهی و مطبوعات و همچنین نهاد سیاسی سبب تقویت توسعه سیاسی در جامعه می‌شود. در نهایت، می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی به‌عنوان محصول فرعی تعاملات اجتماعی در مسائل شهروندی، سطح آگاهی سیاسی را افزایش داده و مشارکت سیاسی را تقویت می‌کند. تولید این سرمایه در حوزه‌ی سیاسی، وابسته به تخصص سیاسی در شبکه‌های اجتماعی فرد، فراوانی تعاملات سیاسی و اندازه‌ی شبکه‌های اجتماعی است.

نتیجه: نتایج نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی از طریق چهار مکانیزم درهم‌تنیده تقویت فرهنگ همکاری و کاهش هزینه‌های مبادله، تولید سرمایه اعتماد برای کنش جمعی، ایجاد حوزه عمومی مستقل برای الزام به پاسخگویی، و نقش تعدیل‌گر رسانه بر روند توسعه سیاسی تأثیر می‌گذارد. این تأثیرگذاری عمدتاً از طریق تقویت شاخص‌های عینی توسعه سیاسی، یعنی مشارکت، رقابت، پاسخگویی و آزادی‌های مدنی صورت می‌پذیرد. تأثیرگذاری این مکانیسم‌ها، در نهایت به تقویت روحیه و توانایی «عمل جمعی» منجر می‌شوند. جامعه‌ای که از مشارکت مدنی، احزاب باکیفیت و اعتماد تعمیم‌یافته برخوردار است، بهتر می‌تواند بر معضل اقدام جمعی غلبه کند و شهروندان مسئولیت‌پذیرتری پرورش دهد.

استاد: عزیزیان، امید، اخوان کاظمی، مسعود و نصرالهی‌زاده، بهرام. (۱۴۰۴). تبیین مکانیسم‌های تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی: تحلیلی بر اساس مدل

چهارمحوری رابرت پاتنام. زیست‌سیاست و توسعه، ۱ (۳)، ۴۹-۶۵. DOI: [10.22034/JBPD.2025.144329.1021](https://doi.org/10.22034/JBPD.2025.144329.1021)

DOI: [10.22034/JBPD.2025.144329.1021](https://doi.org/10.22034/JBPD.2025.144329.1021)

۱. مقدمه

مفهوم سرمایه اجتماعی از مهم‌ترین مفاهیم مطرح شده در مطالعات بین‌رشته‌ای علوم اجتماعی طی دهه‌های اخیر است. پس از طرح نظام‌مند و آکادمیک این مفهوم در میانه‌ی دهه‌ی ۱۹۹۰ میلادی، در کنار مفاهیمی چون سرمایه اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، افق‌های تازه‌ای در پژوهش‌های بین‌رشته‌ای گشوده شد. مؤلفه‌هایی مانند شبکه‌های اجتماعی، اعتماد عمومی و هنجارهای تقویت‌کننده، که به بهبود کارایی سازمانی و مشارکت جمعی می‌انجامند، از جمله محورهای کلیدی در این مطالعات بودند. در این میان، علوم سیاسی - به‌ویژه در حوزه‌های جامعه‌شناسی سیاسی و نوسازی - توجهی جدی به نقش سرمایه اجتماعی معطوف کرده است.

سرمایه اجتماعی به‌عنوان مفهومی قوام‌بخش در پیشرفت و تثبیت مناسبات فردی میان افراد، در مطالعات سیاسی، بیشتر در ارتباط با مبحث تثبیت کارکرد نهادهای سیاسی مورد بحث قرار گرفت. هم‌چنین، بیشتر مباحث بر این مبنا مطرح شدند که سرمایه اجتماعی تا چه اندازه می‌تواند زمینه‌ساز گذار به دموکراسی و تقویت نهادهای دموکراتیک را داشته باشد. غالب تحقیقات انجام شده بر این نکته اذعان داشتند که سرمایه اجتماعی بر روند گذار به دموکراسی و تثبیت نهادهای دموکراتیک اثر می‌گذارد. در این رویکرد، دو کارکرد اصلی سرمایه اجتماعی در تقویت دموکراسی مورد توجه واقع شدند: «اول اینکه، سرمایه اجتماعی باعث ایجاد دموکراسی در کشورهای غیردموکراتیک می‌شود. دوم اینکه، به تثبیت و تقویت دموکراسی در کشورهای دموکراتیک کمک خواهد نمود. یا به‌عبارت دیگر، اولاً سرمایه اجتماعی فضایی را فراهم می‌کند تا در آن، حکومت‌های فعلی مورد مباحثه و نقد جدی قرار بگیرند. ثانیاً سرمایه اجتماعی به ایجاد و رشد اپوزیسیون قانونی حکومت کمک خواهد کرد (Paxton, 2002: 245-277).

در مطالعات سیاسی، ارتباط سرمایه اجتماعی با توسعه سیاسی از مباحث کلیدی است. با نگاهی به شاخص‌های توسعه سیاسی - مانند حفظ آزادی‌های مدنی و مشارکت سیاسی - همپوشانی گسترده‌ی سرمایه اجتماعی با این فرآیند آشکار می‌شود. این مقاله با اتکا به چارچوب نظری رابرت پاتنام، مکانیزم تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی را تحلیل می‌کند. در کلیت مباحث این مقاله سعی شده است که با منطبق نظری پاتنام، روند تأثیرپذیری توسعه سیاسی از سرمایه اجتماعی را بررسی کنیم. پاتنام با تأکید بر نقش شبکه‌های افقی مشارکت مدنی (انجمن‌ها، باشگاه‌ها) و اعتماد تعمیم‌یافته به‌عنوان هسته سرمایه اجتماعی، این پرسش کلیدی را مطرح می‌کند: سازوکار اثرگذاری سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی چگونه از طریق تقویت "فرهنگ همکاری" و "کاهش هزینه‌های مبادله سیاسی" عمل می‌کند؟ آیا هنجارهای معامله متقابل در شبکه‌های مدنی، با ایجاد حسن شهرت و پیش‌بینی‌پذیری رفتار کنشگران، گذار به دموکراسی را تسهیل می‌نماید؟ یا توانایی شبکه‌ها در تولید حوزه عمومی پویا از طریق نهادینه‌سازی پاسخگویی حکومتی، مکانیسم اصلی است؟ (Putnam, 2013: 289).

در یک جمع‌بندی، پرسش محوری که در مقاله حاضر مطرح می‌شود این است که سرمایه اجتماعی با چه مکانیزمی بر روند توسعه سیاسی تأثیر می‌گذارد؟ در تحلیل و پاسخ‌گویی به این پرسش اساسی، با بهره‌گیری از مباحث تئوریک رابرت پاتنام تلاش شده است که خوانشی مفصل‌بندی شده و دقیق از مساله صورت گیرد. پاتنام مباحث خود پیرامون سرمایه اجتماعی را در چهار محور مشارکت مدنی، اعتماد اجتماعی، عمل جمعی و رسانه‌های جمعی ارائه کرده است. پرسش محوری این مقاله را می‌توان با این منطبق نظری پاسخ داد: سرمایه اجتماعی از طریق چهار مکانیزم درهم‌تنیده -

(۱) تقویت فرهنگ همکاری و کاهش هزینه‌های مبادله، (۲) تولید سرمایه اعتماد برای کنش جمعی، (۳) ایجاد حوزه عمومی مستقل برای الزام به پاسخگویی و (۴) نقش تعدیل‌گر رسانه بر روند توسعه سیاسی تاثیر می‌گذارد. این تاثیرگذاری عمدتاً از طریق تقویت شاخص‌های عینی توسعه سیاسی، یعنی مشارکت، رقابت، پاسخگویی و آزادی‌های مدنی صورت می‌پذیرد. این مقاله در ادامه، با واکاوی هر یک از این مکانیزم‌ها در چارچوب چهارمحور مشارکت مدنی، اعتماد اجتماعی، عمل جمعی و رسانه، در پی ارائه تحلیلی نظام‌مند از این رابطه کلیدی خواهد بود. در نهایت، در بخش پایانی بر تاثیر رسانه‌ها به عنوان یکی از مولفه‌های مورد تاکید پاتنام، بر روند گذار به توسعه سیاسی خواهیم پرداخت. در حالی که اکثر تحقیقات پیشین صرفاً به اثبات رابطه همبستگی بین سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی اکتفا کرده‌اند، خلاء پژوهشی اصلی این مطالعه در پاسخ به این پرسش اساسی است که "سرمایه اجتماعی با چه مکانیزمی" این تاثیر را اعمال می‌کند. این پژوهش با عبور از سطح "آیا" به عمق "چگونه"، و با تفکیک و تبیین چهار مکانیزم درهم‌تنیده «تقویت فرهنگ همکاری و کاهش هزینه‌های مبادله»، «تولید سرمایه اعتماد برای کنش جمعی»، «ایجاد حوزه عمومی پویا» و «نقش تعدیل‌گر رسانه‌ها»، در پی پر کردن این خلاء نظری و ارائه تحلیلی نظام‌مند از فرآیند تاثیرگذاری است. اهمیت این تحقیق در بسط چارچوب نظری پاتنام، ارائه مدلی تحلیلی برای پژوهش‌های آتی و همچنین ارائه بینش‌های کاربردی برای کنشگران مدنی و سیاست‌گذاران در جهت تقویت مسیر توسعه سیاسی از مجرای سرمایه اجتماعی نهفته است.

۲. مبانی نظری

رابرت پاتنام، از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان سرمایه اجتماعی، این مفهوم را در سطوح منطقه‌ای و ملی و تأثیرش بر نهادهای دموکراتیک تحلیل می‌کند. از دیدگاه وی، سرمایه اجتماعی شامل شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد است که امکان تعقیب اهداف جمعی را فراهم می‌سازد. این سازوکار از طریق چهار مسیر عمل می‌کند: ۱. افزایش هزینه‌های انفکاک ۲. تقویت هنجارهای بده‌بستان ۳. تسهیل جریان اطلاعات و ۴. تجربیات موفق گذشته. پاتنام بر خلاف اندیشمندانی چون کلمن، سرمایه اجتماعی را دارایی جمعی جوامع می‌داند. نهادهای دموکراتیک مطلوب از نگاه او دو ویژگی اساسی دارند: پاسخ‌گویی به مطالبات شهروندان و بهره‌وری در استفاده از منابع (Putnam, 2013: 32).

در کتاب «بولینگ به تنهایی» وی زوال سرمایه اجتماعی در آمریکا را ناشی از کاهش فعالیت انجمن‌ها، گسترش رسانه‌ها و تغییر الگوهای رفتاری می‌داند. این انجمن‌ها با گردهم‌آوری افراد، بستر ساز هم‌بستگی، اعتماد و همکاری می‌شوند. پاتنام هشدار می‌دهد که کاهش سرمایه اجتماعی (سنجیده‌شده با معیار مشارکت انجمنی) هم‌بستگی مثبتی با کاهش شاخص‌های رفاه دارد (شجاعی‌باغینی، ۱۳۸۷: ۴۰-۴۱).

پاتنام در پژوهش دهه‌ی ۱۹۷۰ خود (فعال‌سازی دموکراسی)^۱ رابطه‌ی سرمایه اجتماعی با کارایی نهادهای دولتی و سطح دموکراسی را در ۲۰ منطقه‌ی ایتالیا بررسی کرد. علیرغم تشابه قوانین و نهادها در تمام مناطق، عملکرد حکومت‌های محلی تفاوت چشمگیری داشت: شمال: پیشرفت اقتصادی، ثبات و رفاه، جنوب: ناکارآمدی، فساد سیاسی و بی‌اعتمادی عمومی (Putnam, 2013: 55). علت کلیدی این شکاف از نگاه پاتنام، تفاوت در الگوهای مشارکت

¹ Activation of democracy

مدنی و سطح هم‌بستگی اجتماعی بود. او کارآمدی دموکراسی را در توازن حقوق فردی و مسئولیت جمعی می‌داند که تنها در پرتو یک جامعه مدنی توسعه‌یافته (حافظ منافع فرد و جمع) تحقق می‌یابد (Putnam, 2013: 16). مزایای زندگی با سرمایه‌ی اجتماعی بالا از دیدگاه وی ۱. تقویت هنجارهای بده‌بستان و اعتماد اجتماعی ۲. تسهیل همکاری و غلبه بر معضلات کنش جمعی ۳. تحول هویت از «من» به «ما» و تقویت اراده‌ی جمعی (Putnam, 1995: 67). در پایان می‌توان اظهار داشت که پاتنام به دلایلی متعدد، زندگی در جامعه‌ای که دارای میزان قابل ملاحظه‌ای از سرمایه اجتماعی می‌باشد را راحت‌تر می‌داند. در وهله‌ی اول، شبکه‌های فعالیت مدنی هنجارهای قدرتمند بده‌بستان فراگیر را تقویت کرده و مشوق ظهور اعتماد اجتماعی هستند. این چنین شبکه‌هایی، همکاری و ارتباطات را تسهیل کرده، به اعتبارها افزوده و از این راه، غلبه بر معماهای کنش جمعی را ممکن می‌سازند. از این رهگذر، شبکه‌های مترکم تعامل می‌توانند مفهوم «خود» مشارکت‌کنندگان را گسترش داده و «من» را به «ما» تبدیل کنند یا «تمایل» مشارکت‌کنندگان برای کنش جمعی را تقویت کنند (Putnam, 1995: 67).

چارچوب نظری پژوهش حاضر با اتکا به الگوی رابرت پاتنام، تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی را از طریق چهار مفهوم محوری تحلیل می‌کند: ۱. بسط مشارکت مدنی (شکل‌گیری اجتماعات مدنی) ۲. تحزب‌گرایی (سازمان‌یابی سیاسی) ۳. هم‌بستگی اجتماعی ۴. اعتماد دولت-ملت و مسئولیت‌پذیری جمعی. این مفاهیم به‌عنوان سازوکارهای کلیدی سرمایه اجتماعی، در خوانشی نظری به‌مثابه عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی مورد واکاوی قرار خواهند گرفت. هسته مرکزی نظریه پاتنام بر این تعریف استوار است: سرمایه اجتماعی همان «شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد» است که امکان تحقق اهداف جمعی را فراهم می‌سازد. پاتنام بر خلاف برخی دیدگاه‌ها، سرمایه اجتماعی را نه یک دارایی فردی، بلکه یک دارایی جمعی جوامع می‌داند که در بستر مشارکت در انجمن‌ها و شبکه‌های مدنی شکل می‌گیرد و تقویت می‌شود. شاهد تجربی: مطالعه ایتالیا: پشتوانه این نظریه، پژوهش کلاسیک پاتنام در دهه ۱۹۷۰ در ۲۰ منطقه ایتالیاست. وی نشان داد که چگونه با وجود قوانین و ساختارهای حکومتی یکسان، شمال به دلیل برخورداری از سرمایه اجتماعی بالاتر (شبکه‌های مشارکت مدنی فشرده، هنجارهای همکاری و اعتماد تعمیم‌یافته) به کارآمدی سیاسی، ثبات و رفاه دست یافته بود؛ در حالی که جنوب با فقدان نسبی این سرمایه، با ناکارآمدی نهادها، فساد و بی‌اعتمادی دست به‌گریبان بود. این مطالعه به وضوح رابطه علی بین سرمایه اجتماعی و کارآمدی نهادهای دموکراتیک را ثابت کرد.

مکانیسم‌های اثرگذاری سرمایه اجتماعی:

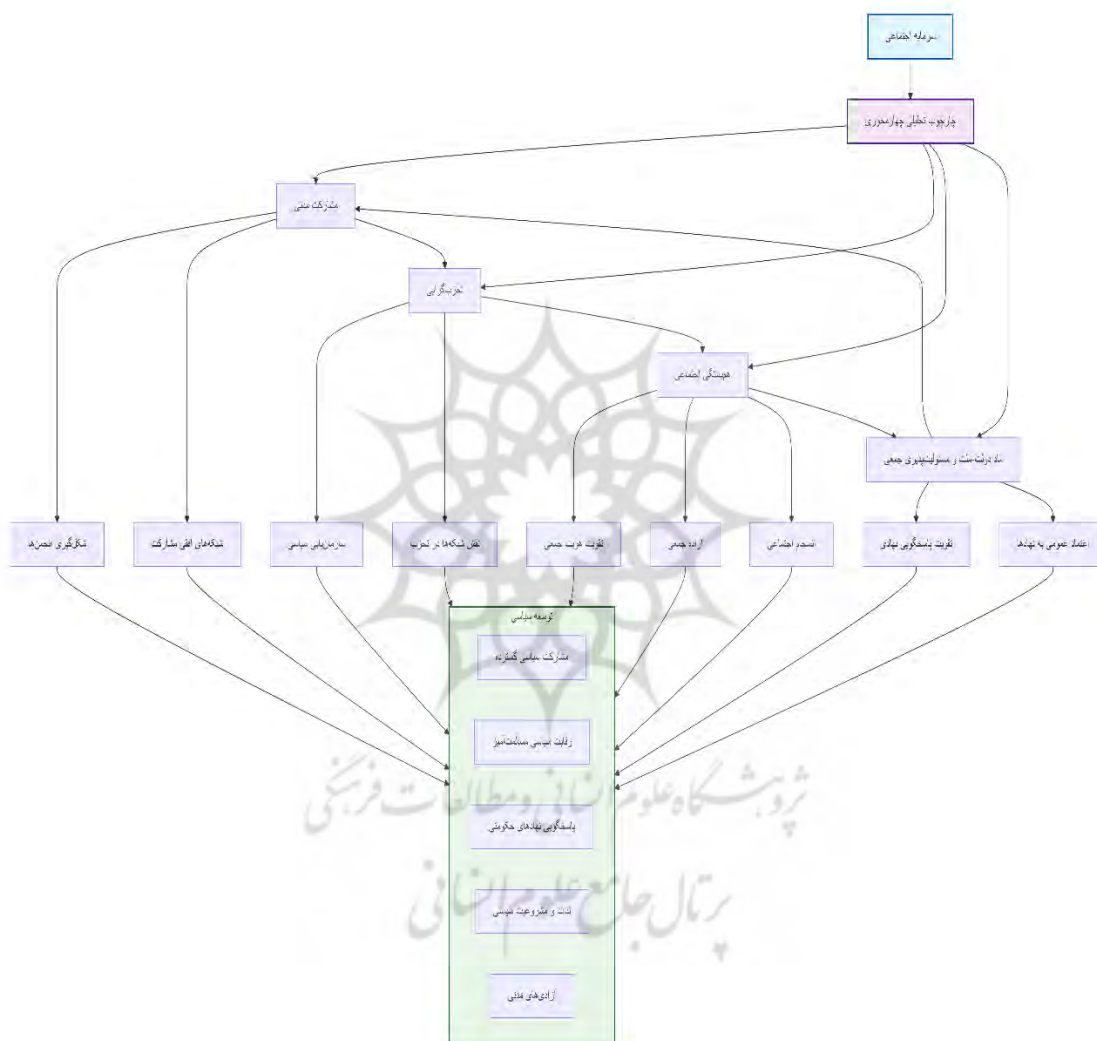
از نگاه پاتنام، سرمایه اجتماعی از طریق چهار مسیر اصلی، کارایی جمعی و نهادهای دموکراتیک را تقویت می‌کند:

۱. افزایش هزینه‌های انفکاک: خروج از شبکه‌های اجتماعی برای افراد پرهزینه می‌شود.
۲. تقویت هنجارهای بده‌بستان: رفتار مبتنی بر (معامله متقابل) را نهادینه می‌کند.
۳. تسهیل جریان اطلاعات: دسترسی به اطلاعات قابل اعتماد را آسان می‌سازد.
۴. تکرار تجربیات موفق گذشته: همکاری‌های قبلی، انگیزه و الگو برای همکاری‌های آینده را مهیا می‌سازد.

ارتباط با توسعه سیاسی: چهارچوب تحلیلی

این پژوهش برای تحلیل مکانیزم تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی، مفاهیم کلیدی پاتنام را چهارچوب تحلیلی چهارمحوری زیر دسته‌بندی و واکاوی می‌کند:

۱. بسط مشارکت مدنی (شکل‌گیری انجمن‌ها و اجتماعات مدنی)
 ۲. تحزب‌گرایی (سازمان‌یابی سیاسی و نقش شبکه‌ها)
 ۳. هم‌بستگی اجتماعی (تقویت هویت جمعی و اراده جمعی)
 ۴. اعتماد دولت-ملت و مسئولیت‌پذیری جمعی (تقویت پاسخگویی نهادی)
- برای درک شفافتر منطق پژوهش، مدل مفهومی زیر طراحی شده است که رابطه بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی را از طریق مکانیسم‌های اثر و محورهای تحلیلی نشان می‌دهد:

این مدل نشان می‌دهد که چگونه مولفه‌های سرمایه اجتماعی از طریق مکانیسم‌های مشخصی عمل کرده و در چارچوب تحلیلی این مقاله، به تقویت شاخص‌های توسعه سیاسی می‌انجامند.

۳. پیشینه پژوهش

موسوی، میرطاهر و همکاران (Mosaei, et al: 2009)، در مقاله "بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی در ایران (مطالعه موردی: استان تهران)"، به بررسی تجربی رابطه بین ابعاد سرمایه اجتماعی (شبکه‌های اجتماعی، اعتماد نهادی و هنجارهای همکاری) با شاخص‌های توسعه سیاسی (مشارکت و رقابت) در استان تهران پرداخته است. یافته‌های مقاله حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی تأثیر مثبت و معناداری دارد. به ویژه، بعد «اعتماد نهادی» بیشترین نقش را در پیش‌بینی تمایل به مشارکت سیاسی قانونمند داشته است. نویسندگان نتیجه می‌گیرند که تقویت سرمایه اجتماعی از طریق شفافیت نهادها و تقویت انجمن‌های مدنی، می‌تواند بستر ضروری برای گذار به توسعه سیاسی پایدار را فراهم آورد.

علوی و سجادی (Alavi and Sajjadi, 2016)، در مقاله‌ی سرمایه اجتماعی به مثابه بستر توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، با رویکردی نظری-تحلیلی به تبیین این مسئله می‌پردازد که سرمایه اجتماعی چگونه می‌تواند به عنوان بستر و مکانیزمی برای تحقق توسعه سیاسی در ایران عمل کند. نویسندگان با اتکا به چارچوب نظری پاتنام استدلال می‌کنند که شبکه‌های عمودی و مبتنی بر رابطه سرمایه اجتماعی می‌توانند مانع توسعه شوند، در حالی که تقویت شبکه‌های افقی و اعتماد تعمیم‌یافته با کاهش هزینه‌های مبادله و نظارت اجتماعی، زمینه‌ساز (پاسخگویی) و ثبات سیاسی می‌گردد جهت دار بودن سرمایه اجتماعی (سودمند جمعی یا خصوصی) نقش تعیین‌کننده‌ای در تأثیر آن بر توسعه سیاسی دارد.

پاکستون (Paxton, 2002) در مقاله سرمایه اجتماعی و دموکراسی، با استفاده از داده‌های پانل برای ۳۴ کشور در یک بازه زمانی ۲۰ ساله، نه تنها تأثیر سرمایه اجتماعی (با دو شاخص ارتباطات انجمنی و اعتماد) بر ثبات دموکراسی را تأیید می‌کند، بلکه نشان می‌دهد که خود وجود دموکراسی نیز به نوبه خود به ایجاد و تقویت سرمایه اجتماعی کمک می‌نماید. یافته اصلی مقاله این است که این رابطه یک «چرخه است؛ سرمایه اجتماعی دموکراسی را تقویت می‌کند و یک دموکراسی با عملکرد خوب نیز به نوبه خود باعث تولید سرمایه اجتماعی بیشتر می‌شود».

والترز (Walters, 2002)، در مقاله سرمایه اجتماعی و جامعه‌شناسی سیاسی: بازتصور کردن سیاست، که یک مطالعه نظری و تحلیلی است به بررسی انتقادی نقش مفهوم «سرمایه اجتماعی» در گفتمان‌های معاصر جامعه‌شناسی سیاسی و سیاست‌گذاری عمومی می‌پردازد. روش انجام کار، تحلیل گفتمان و بازخوانی انتقادی ادبیات گسترده در مورد سرمایه اجتماعی، به ویژه با تمرکز بر آثار رابرت پاتنام، و همچنین پیوند آن با مفاهیم سنتی‌تر دولت و قدرت می‌پردازد. یافته اصلی والترز این است که گفتمان سرمایه اجتماعی، سیاست را به گونه‌ای بازتعریف و "بازتصور" می‌کند که در آن، مرکز ثقل از نهادهای رسمی دولت (مانند پارلمان، احزاب و بوروکراسی) به سمت قلمرو جامعه مدنی و شبکه‌های بین‌فردی و هنجارهای اعتماد و همکاری انتقال می‌یابد. به عبارت دیگر، او استدلال می‌کند که سرمایه اجتماعی در حال تبدیل سیاست به یک «فناوری اجتماعی» است که بر خودسازمان‌دهی جامعه و مدیریت رفتارهای شهروندی از پایین به بالا تأکید دارد. در نتیجه‌گیری، والترز هشدار می‌دهد که این تغییر گفتمان، اگرچه ممکن است امیدبخش به نظر برسد، اما پیامدهای مهمی دارد. این رویکرد می‌تواند مسئولیت‌های دولت را کم‌رنگ کند، شکاف‌های ساختاری و نابرابری‌های سیاسی-اقتصادی را نادیده بگیرد و اشکال‌کنش جمعی و تضاد که موتور

محرك بسیاری از تغییرات اجتماعی بوده‌اند را حاشیه‌نشین کند. بنابراین او از جامعه‌شناسان سیاسی می‌خواهد که در پذیرش بی‌قید و شرط سرمایه اجتماعی به عنوان راه حلی برای مشکلات سیاسی احتیاط کنند و به جای آن، به بازاندیشی در مورد اشکال پیچیده و نوین قدرت در عصر جهانی شدن بپردازند.

۴. یافته‌ها

۱.۴. بسط اجتماعات مدنی (مشارکت مدنی) و بهبود روند توسعه سیاسی

مشارکت مدنی به عنوان نخستین مفهوم محوری پاتنام در مطالعه سرمایه اجتماعی، از طریق اجتماعات مدنی محقق می‌شود. این نهادها با تحدید قدرت دولت، بستر مشارکت سیاسی گروه‌های اجتماعی را فراهم می‌کنند. جامعه مدنی - مطابق تعریف کوهن و آرتور - شامل شبکه‌های داوطلبانه (خانواده، اتحادیه‌ها، تشکل‌های اجتماعی) است که با هویت نهادی مبتنی بر قوانین شکل می‌گیرد. مشارکت در این ساختارها کاملاً داوطلبانه بوده، به افراد هویت جمعی بخشیده و توان اقدام جمعی را تقویت می‌کند. رابطه دوسویه جامعه مدنی و توسعه سیاسی حیاتی است:

فقدان جامعه مدنی کارآمد → کاهش مشارکت سیاسی → کندی توسعه ← تشدید شکاف‌های سیاسی
 غفلت از توسعه سیاسی → تضعیف عقلانیت ارتباطی و هویت جمعی ← گسترش عقلانیت ابزاری (Akhtavan, Kazemi, 1998: 138).

تقویت جامعه مدنی مستلزم سه شرط است: ۱. چارچوب قانونی ۲. نهادینه‌سازی فرهنگ تساهل و ارزش‌های دموکراتیک ۳. مشارکت فعال شهروندی. عدم تحقق این شروط، علی‌رغم وجود قوانین، به مداخله دولت و افزایش هزینه‌های فعالیت مدنی منجر شده و انگیزه تشکلیابی را تضعیف می‌کند.

۲.۴. نهادهای مدنی (نهادهای غیردولتی) و توسعه سیاسی

نهادهای مدنی فعال، طبق تحلیل پاتنام، نقش محوری در تأثیرگذاری مشارکت مدنی بر توسعه سیاسی ایفا می‌کنند. این تشکل‌های مردمی که مستقل از دولت (و نه لزوماً ضد آن) عمل می‌نمایند، در نظام‌های دموکراتیک حتی می‌توانند حامی دولت باشند. جامعه مدنی در اندیشه سیاسی دارای سه خوانش متمایز است: وضعیت پیشادولتی (مطابق سنت قرارداد اجتماعی جان لاک) حوزه مقاومت در برابر قدرت دولتی، و آرمان جامعه بی‌دولت (Bashiriyeh, 2007: 330). شاخص‌های بنیادین آن شامل استقلال نسبی از دولت، پیوند با زیست‌جهان شهروندان، ماهیت کثرت‌گرا، جایگاه شهروندی (به‌جای تابعیت)، اتکا به گفتگو و خرد جمعی، و تضمین آزادی مبادلات غیرانحصاری می‌شود (قاسمی، ۱۳۸۹: ۹۹-۱۰۰). پاتنام با تأکید بر خودگردانی جامعه تصریح می‌کند که «دموکراسی قوی بر ایده جامعه‌ای متشکل از شهروندانی استوار است که بیشتر با آموزش مدنی (نه صرف منافع همسو) متحد می‌شوند» (Putnam, 2013: 115). پژوهش تطبیقی وی در ایتالیا گویای این تضاد است: مناطق شمالی با نهادهای مدنی نهادینه‌شده و شبکه‌های افقی مشارکت، به ثبات دموکراتیک دست یافته‌اند، درحالی‌که جنوب درگیر ساختارهای سلسله‌مراتبی ارباب-رعیتی و نهادهای اجباری است. پاتنام شبکه‌های عمودی را فاقد ویژگی‌های نهاد مدنی می‌داند، چراکه با تضعیف ارزش‌هایی چون مشارکت، تساهل و اعتماد، مانع شکل‌گیری کنش جمعی اصیل می‌شوند. به‌زعم او، پایداری دموکراسی مستلزم کثرت‌گرایی، تمایز حوزه عمومی/خصوصی و اجتناب از سیاست‌های تقابلی است (Putnam, 2013). بر این مبنا،

پیشبرد توسعه سیاسی در گرو دو شرط بنیادین است: تفکیک کارکردی حوزه‌های عمومی از دولتی و ظرفیت‌سازی نهادهای مدنی که در ادامه به تفصیل بررسی خواهند شد.

۳.۴. تفکیک عرصه‌ی عمومی از عرصه دولتی

حوزه عمومی به عنوان فضای باز شکل‌گیری ارتباطات آزاد و کنش انتقادی، بستر رشد افکار عمومی است. در این عرصه، تمامی کنش‌های دولت نقد شده و شهروندان از تصمیمات و فرآیندهای پشت پرده آگاه می‌گردند. جامعه در این فضا به دور از سلطه با خرد جمعی به گفتگو پرداخته و درباره مناسبات خود تصمیم‌گیری می‌کند. هدف غایی آن، میزبانی از گفت‌وگوهای عقلانی پیرامون «خیر مشترک» برای تدوین اقدامات عموم‌پسند است که رسانه‌های جمعی با انتشار تحلیل‌های انتقادی، ستون فقرات این حوزه محسوب می‌شوند. این فرآیند با توانمندسازی شهروندان از طریق اثرگذاری آزادانه (نه اجباری) بر مناسبات سیاسی-اجتماعی همراه است (Bakhtin and Habermas, 2005: 201).

تفکیک حوزه عمومی از دولتی، شرط بنیادین تحقق جامعه مدنی و پیشبرد توسعه سیاسی است. هابرماس در دگرگونی حوزه عمومی، افول حوزه عمومی بورژوازی را نتیجه نفوذ دولت در حریم خصوصی می‌داند و هشدار می‌دهد که اختلاط این دو عرصه به نابودی حوزه عمومی می‌انجامد (Holub, 1996: 29). پاتنام نیز با تأکید بر این تمایز، حوزه عمومی را تنها زمانی مؤثر می‌داند که به مثابه نیرویی توانمند در برابر قدرت طلبی دولت عمل کند. وی تصریح می‌کند: جامعه مدنی مطلوب نه دولت را تضعیف، بلکه با انتقال بخشی از بار مسئولیت‌ها و الزام آن به پاسخگویی، حکومتی کارآمد و قوی می‌سازد (Putnam, 2013: 16). تحقق این الگو مستلزم فشار قانونمند حوزه عمومی بر دولت برای محاسباتی قدرت و حفظ استقلال خویش است (Putnam, 2013).

۴.۴. قدرت و توانمندی نهادهای مدنی

توانمندی نهادهای مدنی به عنوان مؤلفه‌ای حیاتی در تأثیر مشارکت مدنی بر توسعه سیاسی، از سه مسیر کلیدی عمل می‌کند: به‌کارگیری ظرفیت‌های اجتماعی، اثرگذاری چندبعدی در عرصه‌های سیاسی-اقتصادی و تقویت اعتماد اجتماعی (در صورت فعالیت قانونمند و مستقل). هلیول و پاتنام (۱۹۹۵) با معرفی سه متغیر سرمایه اجتماعی - نهادهای مدنی (شاخص‌ها: مطالعه روزنامه/اجتماعات فرهنگی، مشارکت انتخاباتی/احترام به رأی اکثریت)، عملکرد مؤسسات (زمان‌بندی بودجه/پاسخگویی اداری) و رضایت شهروندان - همبستگی مثبت سرمایه اجتماعی قوی شمال ایتالیا با توسعه‌یافتگی را تأیید می‌کنند (Putnam, 1995: 235). پاتنام در پژوهش «عملکرد نهادی» نشان می‌دهد علیرغم ساختار نهادی مشابه، تفاوت در بافت اجتماعی (شبکه‌های افقی) موجب عملکرد متفاوت نهادها می‌شود (Nash and Alan, 2009). این نهادها از طریق تلقین عادت‌های همکاری (Putnam, 2013: 160) و ایجاد هنجارهای تلویحی در پیوندهای غیررسمی (Delaviz, 2005: 58-60)، ثبات دموکراتیک را تقویت می‌کنند. پیامد نهایی، ایجاد توافق بر سر مسائل اساسی و تقویت سیاست‌گذاری کارآمد است که ثبات سیاسی - به‌عنوان پیش شرط دموکراسی - را تحقق می‌بخشد و ظرفیت حکومت‌های محلی برای عملیاتی کردن انتخاب‌های سیاسی است. پاتنام بررسی‌اش را با این اندیشه شروع کرد که به رغم وجود تشکیلات و ترتیبات نهادی یکسان در مناطق مختلف ایتالیا، تفاوت‌هایی در زمینه بافت آن‌ها وجود دارند که نشان می‌دهند نهادها دارای کارکرد متفاوتی هستند (نت و اسکات، ۱۳۸۸: ۳۶). وی معتقد است که

انجمن‌های مدنی به کارآمدی و ثبات حکومت دموکراتیک کمک می‌کنند. انجمن‌ها عادات همکاری، هم‌بستگی و روحیه جمعی را در اعضایشان تلقین می‌کنند (Putnam, 2013: 160).

به‌طورکلی، در نظریه پاتنام شبکه‌های هم‌تراز، عموماً در یک جامعه مدنی تجسم یافته‌اند و هنجارها و ارزش‌های مرتبط با این پیوندها، برای مردم در مقیاس وسیع‌تر برای جامعه دارای پیامدهای مهمی می‌باشند که باعث ایجاد منافع خصوصی و هم‌منافع عمومی می‌گردند؛ مخصوصاً شبکه‌هایی که اعضای آنها را دوستان، همکاران و همسایگان تشکیل می‌دهند؛ به نحوی که روابط نزدیک، اوضاع را برای همکاری، مشارکت، و تعاون در جهت ایجاد منافع جمعی بهبود می‌بخشند. به نظر می‌رسد درک متقابل، قوانین تلویحی، شیوه‌های مورد توافق و اعتماد اجتماعی، که به وسیله تماس‌های فردی و پیوندهای دوستانه ایجاد شده‌اند، باعث آسانتر شدن همکاری مردم در آینده و در جهت منافع طرفین گردیده‌اند (Delaviz, 2005: 58-60). پاتنام نهادهای مدنی را عامل هم‌بستگی می‌داند و همین هم‌بستگی اجتماعی و هماهنگی سیاسی که از طریق پیوند مردمی به یمن حضور در نهادهای مدنی به دست می‌آید، ثبات سیاسی را نیز تقویت می‌کند. ثبات سیاسی از پیش شرط‌های دموکراسی محسوب می‌شود که جز با توافق شهروندان بر روی موضوعات اساسی قابل تحقق نیست. نهادهای مردمی این توانمندی را دارند که با جذب نیروهای پراکنده و رسیدن به قرائت و توافق مشترکی از مسائل مهم، نظام سیاسی را در سیاستگذاری‌های خرد و کلان یاری کرده و ثبات سیاسی را تقویت کنند.

۵۴. حزب‌گرایی و توسعه سیاسی

حزب‌گرایی و فعالیت حزبی فعالانه دومین محور مهمی است که ارتباط آن با گذار به توسعه سیاسی بسیار قابل اهمیت است. حزب‌گرایی در مقام یکی از مولفه‌های سرمایه اجتماعی، نقشی انکارناپذیر در گذار به توسعه سیاسی دارد. به‌عبارتی، احزاب سیاسی در گذار نظام‌های سیاسی به دموکراسی نقش بی‌بدیلی دارند؛ به طوری که امروزه بر کسی پوشیده نیست که دموکراسی بدون احزاب امکان‌پذیر نیست. تنها احزاب هستند که می‌توانند با وارد کردن افراد زیادی به چرخه سیاست، مستقیماً به قصد تصاحب قدرت با زمامداران به رقابت بپردازند. حزب، مهم‌ترین سازمان سیاسی در دموکراسی‌های معاصر است. به نظر بسیاری از صاحب‌نظران، دموکراسی در نهایت چیزی جز رقابت حزبی نیست. انتخابات، بدون رقابت احزاب معنی ندارد (Bashiriyeh, 2007: 382). در واقع، هیچ سیستم دموکراسی مدرنی، بدون داشتن نوعی از احزاب سیاسی نمی‌تواند وجود داشته باشد. در حقیقت، تصور اینکه حکومت‌های دموکراتیک با داشتن میلیون‌ها شهروند، بدون احزاب سیاسی بتوانند حکومت داری کنند و از مردم رای اخذ نمایند و امر مهم ترافیک نیازهای اجتماعی جامعه را برآورد کرده و بتوانند خدمات عمومی ارائه کنند، بسیار سخت است (Moser, 1999: 165).

برای اثبات این مدعا می‌توان به تحقیق آلهن و اسکرانگز (۲۰۰۴) رجوع کرد. آن‌ها در تحقیقی که برای اثبات یا رد این فرضیه که احزاب سیاسی و حزب‌گرایی سیاسی نقش خودشان را در تکامل و رفاه جامعه از دست داده‌اند، انجام شده بود؛ ثابت کردند که نه تنها این فرضیه رد می‌شود، بلکه مردم بیشتر انتظار دارند که احزاب سیاسی مورد اقبال آنها برای رفاه و توسعه بیشتر مورد نظر آنها در جامعه نقش آفرینی کنند (Alhan and Scruggs, 2004). بنابراین می‌توان ابراز داشت که احزاب سیاسی در روند شکل‌گیری و توسعه خود، کارویژه‌هایی نظیر شکل و انسجام منافع و

خواسته‌های گروه‌های اجتماعی و انتقال آن به نظام سیاسی، از طریق گفتگوهای درون حزبی یا انتقادهای بین حزبی، تسهیل انتقال مسالمت‌آمیز قدرت سیاسی، آموزش سیاسی جامعه و غیره را از خود نشان داده‌اند (تبریزی‌نیا، ۱۳۷۷: ۱۳). به عبارت دقیق‌تر، تحزب‌گرایی، که به‌عنوان وابستگی ذهنی و روانی به یک حزب خاص سیاسی تلقی می‌شود، بر روی تمایل سیاسی رای دهندگان، ارزیابی آن‌ها از اقتصاد، حرکت به سوی دموکراسی و رفتار انتخاباتی تأثیر می‌گذارد. این مساله (تحزب‌گرایی) حتی در کشوری مثل برزیل، که به‌عنوان کشوری از لحاظ احزاب سیاسی توسعه نیافته شهرت دارد، نقشی موثر و مفید در جمع‌آوری حمایت و آرای مردم از چند حزب خاص ایفا می‌کند.

علاوه بر این موضوع، باید به این مساله نیز توجه داشت که احزاب سیاسی در هر شرایطی نمی‌توانند به خوبی ایفای نقش کنند. برای فعالیت مطلوب احزاب، شرایطی ضروری است که در صورت نبود آنها، ممکن است احزاب حتی نقشی منفی در توسعه ایفا کنند. از جمله زمینه‌های اجتماعی مناسب برای فعالیت احزاب، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- وجود قواعد تعریف شده و پذیرفته‌شده بازی سیاسی.
- ۲- وجود شبکه‌های مختلف روابط اجتماعی و سیاسی.
- ۳- وجود آزادی سیاسی و اعتماد به حکومت.
- ۴- تضمین آزادی فکر و اندیشه برای رشد و بالندگی و کوشش‌های پی‌گیر برای حفظ و گسترش و نهادینه ساختن آن.
- ۵- گسترش فرهنگ کار گروهی و دسته جمعی و اجتناب از انفراد و انزوا، در نتیجه اتحاد طبقاتی در سندیکاها و اتحادیه‌ها و انجمن‌های محلی، صنفی - فرهنگی و اجتماعی.
- ۶- تشکیل احزاب فراگیر با تدوین برنامه‌های مدون برای مدیریت جامعه، حفظ حقوق قانونی و منافع اعضا و رفع نیازمندی‌های آنان.
- ۷- نفی کامل بی‌سوادی و آموزش مدیریت‌های علمی، سیاسی، اقتصادی با علوم جدید و تعمیق بصیرت سیاسی، بینش اجتماعی و روشن‌فکری.
- ۸- گسترش رسانه‌های جمعی.
- ۹- وجود فضای باز سیاسی و امنیت اجتماعی.
- ۱۰- تضمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی برای شهروندان از سوی قانون و حکومت (Akhavan Kazemi, 1998: 10).

در همین ارتباط، پاتنام با توجه به نتایج تحقیقاتی که پیرامون مناطق شمالی و جنوبی ایتالیا انجام داد، به این نتیجه رسید که در هر دو منطقه، بدون در نظر گرفتن میزان مدنیت، مردم رغبت یکسانی به حضور در احزاب سیاسی دارند؛ اما معنای حضور یا انگیزه حضور آنها متفاوت بود. پاتنام به این نتیجه می‌رسد که احزاب سیاسی در ایتالیا به گونه‌ای سیاست خود را با شرایط متفاوت مدنی و غیر مدنی خود وفق داده‌اند. در نتیجه، شهروندان مناطق غیرمدنی‌تر، مانند شهروندان مناطق مدنی، در سیاست‌های حزبی شرکت جسته و به سیاست توجه نشان می‌دهند. عضویت در احزاب سیاسی، در عمل در مدنی‌ترین و غیرمدنی‌ترین مناطق به یک میزان شایع است (Putnam, 2013: 189).

به‌طور کلی، پاتنام وجود احزاب و حضور مردم در این نهاد را جهت تحقق توسعه سیاسی مهم و اثرگذار می‌داند، اما حضور و مشارکت را در مناطق مدنی، مهم‌تر تلقی می‌کند؛ چرا که نیت افراد در مشارکت را چیزی فراتر از رفع یک نیاز شخصی می‌داند. در واقع، پاتنام احزاب را نهادی بزرگ می‌داند که باید افراد با مشارکت در آن‌ها خیری بزرگ و جمعی را دنبال کنند. حضور در احزاب باید با هدف تقویت هم‌بستگی و روحیه جمع‌گرایی باشد، تا بتوان از طریق این حضور هم‌اعتماد اجتماعی و سیاسی را تقویت کرد و هم در چارچوب قانون با هدف کسب قدرت فعالیت کرد. احزابی که اهداف گروهی محدود را دنبال می‌کنند و افراد صرفاً با هدف رسیدن به نفع شخصی در آن‌ها مشارکت یا از آن‌ها جانب‌داری می‌کنند، از نظر پاتنام تأثیری در پیش‌برد توسعه سیاسی ندارند. مشارکت سیاسی و جانب‌داری از احزاب، تحت شرایطی می‌تواند در خدمت دموکراسی باشد که با هدف ارتقای امتیازات و منافع نه فردی و خرد، بلکه رشد منافع و مصالح گروهی و کلان صورت گیرد.

۶.۴. تأثیر هم‌بستگی اجتماعی (انسجام اجتماعی) و اعتماد اجتماعی میان دولت و مردم بر بهبود روند توسعه

سیاسی

سومین مولفه تأثیرگذار سرمایه اجتماعی که برای گذار به توسعه سیاسی، بر اساس الگوی نظری پاتنام، دارای اهمیت است، میزان هم‌بستگی اجتماعی (انسجام اجتماعی) و اعتماد اجتماعی میان دولت و مردم می‌باشد. با اطمینان می‌توان خاطر نشان کرد که اعتماد میان شهروندان و هم‌چنین اعتماد به حکومت، هم‌بستگی اجتماعی یا انسجام اجتماعی در روند توسعه سیاسی نقش مهمی دارد؛ به طوری که اگر شهروندان و حکومت‌مداران بر سر قواعد بازی تفاهم نداشته باشند، نمی‌توان به توسعه امیدوار بود. حتی در وضعیت عدم انسجام نیروهای سیاسی و نبود اعتماد سیاسی و اجتماعی، هر گونه ایجاد دگرگونی سیاسی ممکن است به تنش و هرج مرج مبدل شود. هم‌چنین، انسجام و هماهنگی اجتماعی به معنای برتری یک گروه یا جریان نیست و نافی اختلافات فی‌مابین نیز نمی‌باشد. در صورت نبود هر گونه درگیری اجتماعی، نهادهای سیاسی ضرورتی ندارند؛ اما در صورت فقدان مطلق هماهنگی اجتماعی، از این نهادها گریزی نیست. دو گروهی که هم‌دیگر را دشمن آشتی‌ناپذیر می‌انگارند، نمی‌توانند پایه یک اجتماع سیاسی را فراهم سازند؛ مگر آنکه این برداشت‌شان از یک‌دیگر، دگرگون شود. گروه‌های سازنده‌ی یک جامعه باید به اندازه‌ای مصالح‌شان منطبق بر هم‌دیگر باشند. در ادامه مباحث، برای پرداختن به موضوع ارتباط بین اعتماد و انسجام اجتماعی با توسعه سیاسی، ضروری است که هر کدام از این موضوعات به‌طور دقیق مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند.

۷.۴. هم‌بستگی اجتماعی (انسجام) و توسعه سیاسی

بر اساس الگوی پاتنام، هم‌بستگی (انسجام) اجتماعی تأثیری بسیار مهم در گذار به توسعه سیاسی دارد. هم‌بستگی اجتماعی به عنوان مفهومی مهم در جامعه‌شناسی کلاسیک تاکنون حضور داشته است. به‌عبارت دقیق، اصطلاح هم‌بستگی اجتماعی برای نخستین بار توسط امیل دورکیم جامعه‌شناس فرانسوی مطرح شد. «هم‌بستگی اجتماعی، شاخصی برای شناخت میزان وحدت و انسجام گروه و جامعه است. دورکیم معتقد به دو نوع هم‌بستگی اجتماعی، مکانیکی و ارگانیکی در جوامع انسانی است که هم‌بستگی مکانیکی در جوامع سنتی و هم‌بستگی ارگانیکی، خاص جوامع مدرن و پیچیده امروزی است. دورکیم معتقد است در جوامع مبتنی بر هم‌بستگی مکانیکی، افراد از طریق خویشاوندی، پای‌بندی شدید به سنت‌ها، و اطاعت محض و کورکورانه از هنجارها، عادات، و رهبر قبیله (به‌عنوان

نماد هستی جمع) به جامعه متصل می‌شوند و نهادهای واسطه‌ای مانند احزاب یا باشگاه‌ها بین فرد و کلیت جامعه وجود ندارد. در مقابل، در جوامع مدرن، نقش‌ها تخصصی‌تر شده و پیوند افراد از طریق تشکلهای واسطه‌مانند سندیکاها، احزاب و باشگاه‌ها برقرار می‌شود. در مجموع، انسجام اجتماعی به شبکه‌هایی از ارتباط اشاره دارد که مستلزم وابستگی‌های متقابل و مسئولیت‌های مشترک بین یک گروه خاصی و یا جامعه‌ای خاصی از مردم است. در جامعه‌ای که انسجام اجتماعی وجود دارد، از مردم انتظار می‌رود که همدیگر را حمایت کنند؛ چون آنها هر کدام عضوی برابر با سایر اعضای جامعه هستند. این مساله به نوبه‌ی خود بر روی سیستم امنیت اجتماعی جامعه تأثیر مثبت گذاشته و آن را به سمت پیشرفت سوق می‌دهد.

در همین راستا، پاتنام بر اساس یافته‌های پژوهش خود نتیجه گرفت که عاملی که مشارکت همه‌ی اقشار مردم و پس‌اندازهایشان را در فرایندهای تولیدی ممکن ساخته بود، وجود حس فراگیر اعتماد (درست‌کاری) بود؛ حسی که با تعلق به جامعه‌ای منسجم تقویت می‌شد. بهبود چشمگیر زندگی اقتصادی و عملکرد حکومت نیز از طریق هنجارها و شبکه‌های مشارکت مدنی محقق شده بود. تغییرات تحول‌آفرین در نهادهای سیاسی و اقتصادی، ریشه در همین شرایط اجتماعی منحصربه‌فرد و پیوندهای افقی همکاری و همبستگی در آن داشت (Putnam, 2013: 221).

به‌طور کلی، از نظر پاتنام، همبستگی اجتماعی در سرعت بخشیدن به امر توسعه اثر زیادی دارد. پاتنام یکی از دلایل توسعه بیشتر در مناطق شمال ایتالیا را، در همبستگی و انسجام این مناطق می‌داند؛ چرا که وجود نهادهای مدنی به تنهایی نمی‌تواند در پیشبرد توسعه موثر باشد. آنچه نهادها و تشکلهای مدنی را در ایجاد توسعه اثر گذار می‌کند، همبستگی اعضای این تشکلهای خواهد بود. جوامع منسجم کمتر مستعد فراز و فرود هستند؛ زیرا به واسطه افزایش نرم‌های اجتماعی مبتنی بر همکاری و رفتار جمعی، مشارکت مردم در تمام عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی افزایش می‌یابد. با افزایش نرخ مشارکت افراد در تصمیمات سرنوشت ساز، بخشی از تصمیم‌گیری‌ها به آحاد جامعه، و سهم شدن آنها در قدرت مربوط می‌شود (زبیری و کریمی موعاری: ۱۳۹۲). بنابراین، انسجام و همبستگی اجتماعی با ایجاد صمیمیت و هم‌آهنگی بین نیروهای اجتماعی و تقویت هم‌گرایی و ایجاد مشارکت فزاینده آنها در عرصه‌های عملی، ضمن تحدید قدرت دولت، بر توسعه سیاسی اثر مستقیمی خواهد داشت. همچنین نبود همبستگی اجتماعی و ارتباطات گروهی، باعث تضعیف نهادهای مدنی و عدم رشد و توسعه سیاسی خواهد شد.

۸.۴. اعتماد اجتماعی و توسعه سیاسی

اعتماد اجتماعی یکی دیگر از مولفه‌های مورد توجه پاتنام به‌عنوان محوری مهم در سرمایه اجتماعی برای گذار به توسعه سیاسی است. در حقیقت، اعتماد، پیش‌شرط عمده و کلیدی برای موجودیت هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و تسهیل‌کننده مبادلات در فضای اجتماعی است. یکی از اصول اولیه زندگی اجتماعی، داشتن اعتماد به یکدیگر است و اگر افراد در جامعه، نسبت به یکدیگر اعتماد و اطمینان نداشته باشند، تداوم زندگی در چنین جامعه‌ای دشوار خواهد بود (باستانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۱). در قالبی کلی، بین دانشمندان علوم اجتماعی بر روی مساله اهمیت اعتماد اجتماعی اتفاق نظر وجود دارد؛ بدین شرح که اعتماد اجتماعی وابستگی کمی به شخصیت افراد دارد. بر اساس یک تحقیق میدانی که در هفت کشور اروپایی انجام گرفت، مشخص شد که وجود اعتماد اجتماعی در سطوح مختلف یک

جامعه بستگی به جنسیت، سن و آموزش افراد ندارد؛ بلکه نبود بحران و امنیت فیزیکی در جامعه باعث افزایش اتحاد اجتماعی مردم شده‌اند (Delhy and Newton, 2003).

همچنین بر اساس مطالعات انجام شده، رابطه بسیار قوی بین کاهش سرمایه اجتماعی از یک طرف، و بی میلی سیاسی از طرف دیگر، وجود دارد به طوری که تقلیل سرمایه اجتماعی به احتمال زیاد باعث از دست رفتن اعتماد به رهبری سیاسی و اعتماد به موسسات حکومتی می‌شود؛ اما این رابطه باید در سطوح مختلف بررسی شود. در سطح فردی، رابطه خاصی بین اعتماد اجتماعی و اعتماد سیاسی وجود ندارد؛ یعنی عضویت در یک نهاد اجتماعی به تنهایی دلیلی بر اعتماد سیاسی نمی‌باشد؛ اما در سطح ملی، این ارتباط نه تنها وجود دارد بلکه بسیار قوی است (Newton, 2001).

لذا از دیدگاه پاتنام، اعتماد یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است. این عنصر ضروری برای تقویت همکاری، حاصل پیش‌بینی رفتار دیگران است که در جوامع کوچک از طریق آشنایی نزدیک شکل می‌گیرد؛ اما در جوامع بزرگتر، ضرورتاً به اعتماد غیرشخصی (شکلی غیرمستقیم) تبدیل می‌شود. پاتنام در تبیین اعتماد، با توجه به مفهوم «شعاع اعتماد»، دو نوع را متمایز می‌کند: ۱. اعتماد شخصی ۲. اعتماد اجتماعی (که گاهی در ادبیات سرمایه اجتماعی اعتماد تعمیم یافته شناخته می‌شود. نوع دوم را برای جامعه سودمندتر ارزیابی می‌کند، چرا که شعاع اعتماد را فراتر از دایره‌ی آشنایان فرد گسترش داده و سطح همکاری جمعی را افزایش می‌دهد (شاه‌آبادی و نوریان نجف، ۱۳۹۱: ۵۲). به‌زعم او، اعتماد مفید برای جامعه باید فراگیر باشد و لایه‌های مختلف اجتماعی را زنجیروار پیوند دهد. پاتنام اعتماد در سطح کلان را برای تقویت دموکراسی ضروری می‌داند و آن را عنصری کلیدی از «اخلاقیات عمومی» معرفی می‌کند که هم پوشش‌های اقتصادی را تقویت می‌نماید و هم عملکرد حکومت را بهبود می‌بخشد. اعتماد همکاری را تسهیل می‌کند، و رابطه‌ی میان آن‌ها چرخه‌ای است: سطح بالاتر اعتماد، احتمال همکاری را افزایش می‌دهد و خود همکاری نیز به نوبه‌ی خود اعتمادسازی می‌کند (Putnam, 2013:294).

به‌طور کلی پاتنام اعتماد اجتماعی را زاده‌ی دو منبع می‌داند: شبکه‌های مشارکت مدنی و هنجارهای معاملاتی متقابل می‌داند. پاتنام اعتمادی را برای جامعه مفید می‌داند که گسترده و فراگیر باشد و بتواند لایه‌های مختلف اجتماعی را زنجیروار به هم پیوند بزند. او اعتماد را در سطح کلان برای تقویت دموکراسی موثر می‌داند و معتقد است که اعتماد اجتماعی از عناصر اصلی و کلیدی اخلاقیات عمومی است که باعث تقویت پوشش‌های اقتصادی و عملکرد حکومت می‌گردد. اعتماد، همکاری را تسهیل می‌کند و هر چه سطح اعتماد در جامعه‌ای بالاتر باشد، احتمال همکاری هم بیشتر خواهد بود و خود همکاری نیز اعتماد ایجاد می‌کند (همان). به‌طور کلی، پاتنام اعتماد اجتماعی را ناشی از دو منبع می‌داند: شبکه‌های مشارکت مدنی و هنجارهای معامله متقابل؛ که در ادامه مباحث این دو مفهوم مورد بررسی قرار می‌گیرند.

الف) هنجارهای معامله متقابل

پاتنام هنجارهای معاملاتی متقابل را یکی از منابع کلیدی اعتمادساز در جوامع مدرن می‌داند. هنجارها به‌عنوان قواعد هدایت‌کننده کنش اجتماعی، مرز میان رفتارهای مطلوب و نامطلوب را مشخص می‌کنند. بر این اساس، نظم اجتماعی و جهت‌گیری‌های کنشگران، مستقیماً متأثر از کیفیت این قواعد و ضمانت‌های اجرایی آن‌هاست (یوسفی و

همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸۰). به‌ویژه، پاتنام استدلال می‌کند هنجارهایی که اعتماد را تقویت می‌کنند، در جوامع توسعه می‌یابند؛ زیرا با کاهش هزینه‌های معاملاتی و تسهیل همکاری همراهند. در این میان، مهم‌ترین هنجار، معاملاتی متقابل است که خود به دو شکل ظاهر می‌شود: ۱. معامله متقابل متوازن (ویژه) ۲. معامله‌ی متقابل عمومی (شایع) (پاتنام، ۱۳۹۲: ۲۹۶). معامله ویژه، در سطح خرد و گاهی بین دو همکار رخ می‌دهد و یک هنجار دو طرفه و محدود محسوب می‌شود؛ اما معامله‌های عمومی، در سطح خرد یا کلان اتفاق می‌افتند و یک طرفه می‌باشند. معامله عمومی انتظارات متقابلی ایجاد می‌کند؛ مبنی بر این که سودی که اکنون اعطاء شده، باید در آینده بازپرداخت گردد.

به‌طور کلی، از نظر هنجارهای معامله متقابل، هم‌بستگی و اعتماد اجتماعی را افزایش می‌دهد. شهروندان با اعتقاد به اینکه دیگران نیز مانند خودشان رفتار می‌کنند، تلاش می‌کنند هنجار شکنی نکرده و حتی دیگران را نیز از این کار منع کنند. در این جوامع، شهروندان معمولاً قانون‌مدارتر هستند و به نهادهای حکومت نیز بیشتر اعتماد دارند. هنجارهای معامله متقابل یک امر قراردادی بین خود مردم است و در آن اجباری نیست اما در صورت نهادینه شدن کمتر امکان نقض آن هم وجود دارد. هنجارشکنان در جوامع مدنی، معمولاً با واکنش منفی و سریع شهروندان مواجه می‌شوند و این مسئله یک امر بازدارنده تلقی می‌شود. پاتنام در نتیجه تحقیقاتش، هنجارهای معامله متقابل عمومی را در شمال ایتالیا قوی‌تر از مناطق جنوبی می‌بیند و بنابراین دموکراسی را در این مناطق پایدارتر از مناطق جنوب می‌داند. این امر روند بهبود توسعه سیاسی در شمال را نیز تسریع می‌کند.

ب) شبکه‌های مشارکت مدنی

سرمایه اجتماعی به‌عنوان محصول فرعی تعاملات اجتماعی در مسائل شهروندی، سطح آگاهی سیاسی را افزایش داده و مشارکت سیاسی را تقویت می‌کند. تولید این سرمایه در حوزه سیاسی، وابسته به سه عامل است: تخصص سیاسی در شبکه‌های اجتماعی فرد، فراوانی تعاملات سیاسی، و اندازه شبکه‌های اجتماعی. شبکه‌های گسترده، افراد را در معرض طیف متنوعی از اندیشه‌ها قرار می‌دهند که به بلوغ فکری می‌انجامد (Due Lake and Huckfeldt, 1998). پاتنام تأکید می‌کند که هر جامعه‌ای (مدرن/سنتی، اقتدارگرا/دموکراتیک) از طریق شبکه‌های رسمی و غیررسمی ارتباطی شناخته می‌شود. این شبکه‌ها به دو دسته تقسیم‌پذیرند: ۱. شبکه‌های افقی: پیونددهنده شهروندان هم‌پایه ۲. شبکه‌های عمودی: متکی بر سلسله مراتب نابرابر (Putnam, 2013: 289).

شبکه‌های مشارکت مدنی (باشگاه‌های ورزشی، انجمن‌های فرهنگی، تعاونی‌ها و...) مصداق کنش افقی‌اند که با افزایش تعدادشان، همکاری متقابل تسهیل می‌شود. کارکردهای اعتمادساز این شبکه‌ها عبارتند از: ۱. افزایش هزینه‌های عهدشکنی و کاهش فرصت‌طلبی از طریق تهدید منافع آینده ۲. تقویت هنجارهای معامله متقابل با توسعه رفتارهای پذیرفته‌شده جمعی ۳. تسهیل جریان اطلاعات درباره اعتمادپذیری افراد و انتقال حسن‌شهرت ۴. ایجاد تداوم تاریخی راه‌حل‌های همکاری محور به‌عنوان چارچوب فرهنگی (همان: ۲۹۹-۳۰۰).

۹.۴. گسترش مسئولیت‌پذیری جمعی (عمل جمعی) و بهبود روند توسعه سیاسی

عمل جمعی یا مسئولیت‌پذیری جمعی، یکی دیگر از مولفه‌های مهم مورد توجه پاتنام در بحث سرمایه اجتماعی است. گرایش به عمل جمعی می‌تواند به‌عنوان یکی از مولفه‌های سرمایه اجتماعی، تأثیر زیادی بر گذار به توسعه سیاسی داشته باشد. مسئولیت‌پذیری به معنای «قابلیت پذیرش، پاسخ‌گویی و به‌عهده گرفتن کاری که از کسی خواسته می‌شود

و شخص حق دارد آن‌ها را بپذیرد یا رد کند»، می‌باشد (شیبانی، ۱۳۸۸: ۲۴). مسئولیت با در نظر گرفتن سطوح و مراتب آن به معنای متعهد بودن به امری است؛ بدین معنا، مسئولیت یعنی پاسخ‌گو بودن؛ یعنی اینکه فرد پیامدهای خوب یا بد یک عمل را بپذیرد (باهنر و روحانی، ۱۳۹۰: ۱۳). با نظر به این ملاحظات، نهادهایی در جامعه وظیفه مسولیت‌پذیری جمعی را انجام می‌دهند که از جمله آن‌ها می‌توان به نهادهای ذیل اشاره داشت:

الف. نهاد خانواده: خانواده اولین گروه اجتماعی است که فرد بدان ملحق می‌شود و اولین کارگزار جامعه‌پذیری در زندگی است. فرد اولین نقش‌های اجتماعی خود را در آنها می‌آموزد و نخستین تجربه‌ی برخورد با روابط اقتدار را به دست می‌آورد که ممکن است آن را به نظام سیاسی جامعه هم تعمیم دهد (Rafie, 2008: 37-39).

ب. نهاد دین: نهاد دین با نهی و نکوهش اعمال هنجارشکن و تشویق به اعمال نیک نقش موثری در پذیرش مسئولیت از جانب شهروندان دارد. آموزه‌های دینی همواره با دعوت پیروان خود به پذیرش مسئولیت‌ها و شرکت در امور جمعی برای کارهای خیر و غیره، در ایجاد هم‌بستگی و همدلی نقش و کارکردی مثبت دارند. نهاد اجتماعی دین با تاکید بر آیات و روایات می‌تواند نقش موثری در مسئولیت‌پذیری افراد جامعه از جمله جوانان داشته باشد. این نهاد اجتماعی برای اینکه انسان‌ها را به‌خصوص در ایام جوانی، به کمال قریب و منزلت برساند، با تاکید بر آیات الهی خواسته است که از عبث بودن، بی‌تکلیف بودن، کارهای بیهوده کردن دوری گزینند (Sharbatian and Meyami, 2012).

ج. رسانه‌های گروهی و مطبوعات: رسانه‌های گروهی مانند تلویزیون، رادیو، مطبوعات و در دنیای مدرن، فضای مجازی و غیره با ایجاد فرهنگ‌سازی و تشویق شهروندان به پذیرش مسئولیت، مشارکت مدنی و قانونمداری می‌توانند در ایجاد حس مسئولیت‌پذیری کارکردی مثبت و موثر ایفا کنند. به‌عبارتی دیگر، رسانه‌های جمعی علاوه بر کارکردهای فردی، یعنی اطلاع‌رسانی، هویت‌یابی، تفریح و تعامل اجتماعی، کارکردهای اصلی و اجتماعی را نیز در بر می‌گیرند که شامل: هم‌بستگی، پیوستگی و تداوم (انتقال میراث فرهنگی)، سرگرمی و بسیج اجتماعی می‌شوند. طبعاً نقش و کارکردهای رسانه‌ها با توجه به هنجارهای اجتماعی موضوعیت ممتازی می‌یابد؛ چه اینکه هنجارها در جهت‌دهی به رفتار و نگرش افراد جامعه نیز حائز اهمیت بوده و در فلسفه‌ی رسانه‌ها از اهمیت زیادی برخوردارند (باهنر و روحانی، ۱۳۹۰: ۶).

د. نهاد آموزشی: نهادهای آموزشی اعم از مدرسه، دانشگاه و غیره علاوه بر وظیفه تربیت نیروهای متخصص و وظایف خطیر دیگری بر عهده دارند. یکی از این وظایف مهم، تربیت شهروندانی قانون‌مدار و مسئولیت‌پذیر می‌باشد. آموزش و پرورش به عنوان حافظ نظام سیاسی، عاملی موثر در توسعه‌ی سیاسی تلقی می‌شود و عامل اصلی جامعه‌پذیری سیاسی نوجوانان و جوانان در فرهنگ سیاسی ملی به حساب می‌آید. در تعریف جامعه‌پذیری سیاسی، گفته می‌شود که فرایندی است که از طریق آن، جامعه، گرایش‌ها، نگرش‌ها، دانش‌ها و معیارهای سیاسی خود را از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کند (Rafie, 2008: 37-39).

هـ. نهاد سیاسی: حکومت دارای نهادهای گسترده‌ای می‌باشد که هر کدام به تنهایی می‌توانند در اجتماعی کردن جوانان نقش داشته باشد. علاوه بر نهاد گسترده آموزشی که جداگانه بحث شد، نهادهای قانون‌گذار، نهادهای سیاسی و نهادهای اجتماعی در تربیت و ایجاد مسئولیت‌پذیری در شهروندان موثر هستند. حکومت با در نظر گرفتن مجازات

برای قانون‌گریزان و تشویق قانون‌مداران، شهروندان را در پذیرش نقش خود در اجتماع تشویق می‌کند. همچنین حکومت با حمایت از نهادهای مدنی و تشکل‌های اجتماعی و تشویق جوانان برای مشارکت در آنها می‌تواند در تقویت جامعه مدنی و در نتیجه تربیت شهروندان مسئولیت‌پذیر نقش مهمی ایفا کند. حکومت باید برای پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی در جوانان، نفع جمعی را مهمترین هدف زندگی جوانان در اذهان آنها قرار دهد. نهاد حکومت باید از طریق پرورش احساس تعلق به سرزمین، خانواده و جامعه، که همان پرورش نفع جمعی است، جوانان را برای پذیرش نقش‌ها و مسئولیت‌ها آماده کند (Sharbatiyani and Meyami, 2012).

به طور کلی، در ارتباط با نقش عمل جمعی در گذار به توسعه سیاسی می‌توان ابراز داشت که عمل جمعی در اندیشه پاتنام، به معنای تحقق یک انسجام و هم‌بستگی اجتماعی بین شهروندان است؛ چرا که در این شرایط، تشکل‌ها و نهادهای مدنی تقویت شده و اعتماد اجتماعی نیز به نسبت رشد می‌یابد. به اعتقاد پاتنام، مطمئناً حتی در یک بازی کمک متقابل پی‌درپی و غیر قطعی، «عهدشکنی همیشگی» نیز یک تعادل با ثبات است؛ اما اگر یک جامعه می‌تواند تا اندازه‌ای به طرف راه‌حل همکاری‌جویانه حرکت کند، این راه‌حل «خود تقویت‌کننده» خواهد بود. در جامعه‌ای که شبکه‌های مشارکت مدنی زیادی وجود دارد و اغلب مردم از هنجارهای مدنی تبعیت می‌کنند، شناسایی و مجازات «سیب خراب» اتفاقی آسان‌تر است؛ به طوری که عهدشکنی خطرناک‌تر و غیر وسوسه‌انگیزتر تلقی می‌شود (Putnam, 2013: 308).

۵. نتیجه‌گیری

این پژوهش، اهمیت فزاینده مفهوم سرمایه اجتماعی در مطالعات بین‌رشته‌ای، به‌ویژه در حوزه جامعه‌شناسی سیاسی و توسعه سیاسی، آغاز می‌شود. اگرچه حجم انبوهی از تحقیقات پیشین به تأثیر کلی سرمایه اجتماعی بر گذار به دموکراسی و تقویت نهادهای دموکراتیک اذعان داشته‌اند، اما سؤال اصلی و خلاء پژوهشی این مقاله معطوف به چگونگی و مکانیسم این تأثیرگذاری است. پرسش محوری این بوده است: «سرمایه اجتماعی با چه مکانیزمی بر روند توسعه سیاسی تأثیر می‌گذارد؟» این مقاله با اتکا به چارچوب نظری رابرت پاتنام، به جای تمرکز بر «آیا»ی رابطه، به عمق «چگونه» آن می‌پردازد.

یافته‌های این پژوهش در مقایسه با این پیشینه نشان می‌دهد که این مقاله با ارائه یک مدل تحلیلی نظام‌مند چهارمحوری، گامی فراتر از پژوهش‌های صرفاً تأییدکننده رابطه برمی‌دارد. این مدل، مکانیسم‌های درهم‌تنیده‌ای را تبیین می‌کند که از طریق آنها سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی اثر می‌گذارد: ۱. بسط مشارکت مدنی و تقویت نهادهای مدنی: این پژوهش با واکاوی دقیق، نشان می‌دهد که شبکه‌های افقی مشارکت مدنی، صرفاً با گردهم آوردن مردم، توسعه سیاسی را پیش نمی‌برند، بلکه از طریق «تلقین عادات همکاری»، «ایجاد هنجارهای تلویحی اعتماد» و مهم‌تر از همه، با «تفکیک حوزه عمومی از دولتی» و «الزام حکومت به پاسخگویی» عمل می‌کنند. این یافته، تحلیل پاکستون از رابطه چرخه‌ای را تکمیل و عینیت می‌بخشد.

۲. حزب‌گرایی: یافته‌ها نشان داد که با تمایز قائل شدن بین حضور کمی در احزاب و کیفیت این حضور، به یافته پاتنام در ایتالیا عمق می‌بخشد. استدلال می‌شود که حزب‌گرایی تنها زمانی محرک توسعه سیاسی است که با هدف تحقق «خیر جمعی» و فراتر از نفع شخصی باشد، نه صرفاً ابزاری برای دستیابی به قدرت.

۳. هم‌بستگی و اعتماد اجتماعی: یافته‌ها حاکی از آن است که مکانیسم تبدیل اعتماد بین‌فردی به اعتماد نهادی و سیاسی را دقیق‌تر نشان می‌دهد. تأکید می‌کند که «هنجارهای معامله متقابل عمومی» و «شبکه‌های مشارکت مدنی» هستند که با کاهش هزینه‌های مبادله و افزایش هزینه‌های عهدشکنی، اعتماد لازم برای کنش جمعی در سطح کلان را تولید می‌کنند.

۴. مسئولیت‌پذیری جمعی (کنش جمعی): همچنین سه مکانیسم پیشین، در نهایت به تقویت روحیه و توانایی «عمل جمعی» منجر می‌شوند. جامعه‌ای که از مشارکت مدنی، احزاب باکیفیت و اعتماد تعمیم‌یافته برخوردار است، بهتر می‌تواند بر معضل اقدام جمعی غلبه کند و شهروندان مسئولیت‌پذیرتری پرورش دهد.

اگرچه این مقاله به طور مستقیم به چالش کشیدن مفاهیم سنتی قدرت نمی‌پردازد، اما مدل تحلیلی آن به طور ضمنی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی در نظریه پاتنام، نه یک جایگزین برای دولت، بلکه مکملی برای تقویت نهادهای دولتی از طریق پایین به بالا است. این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی مطلوب، نه تنها مسئولیت دولت را کمرنگ نمی‌کند، بلکه با انتقال بخشی از بار مسئولیت‌ها و الزام آن به پاسخگویی، در نهایت منجر به شکل‌گیری حکومتی کارآمدتر و قوی‌تر می‌شود. بنابراین، می‌توان گفت یافته‌ها حاکی از آن است که از منظر عملی، این پژوهش به پرکردن شکاف بین تحلیل کلان نهادهای دولتی (که والترز نگران حذف آن است) و نقش خرد جامعه مدنی می‌پردازد و نشان می‌دهد این دو چگونه می‌توانند در یک رابطه هم‌زیستی به تقویت توسعه سیاسی بینجامند.

در نهایت می‌توان گفت که از منظر پاتنام، سرمایه‌های اجتماعی از طریق سه مکانیزم کلیدی، توسعه‌ی سیاسی را شتاب می‌بخشد: ۱. شبکه‌های افقی مشارکت مدنی (انجمن‌ها، باشگاه‌ها) با ایجاد فرهنگ اعتماد تعمیم‌یافته، پیش‌بینی‌پذیری رفتار کنشگران سیاسی را افزایش می‌دهند؛ ۲. هنجارهای معامله‌ی متقابل با کاهش هزینه‌های مذاکره و نظارت بر قدرت، زمینه‌ساز نهادینه‌سازی پاسخگویی حکومتی می‌شوند؛ ۳. چرخه‌ی فضیلت اعتماد-همکاری با تقویت حوزه‌ی عمومی، توزیع قدرت را تسهیل می‌کند. به عقیده‌ی پاتنام، این فرایندها در مجموع با تبدیل «کنش جمعی» به «سرمایه‌ی نهادی»، گذار به دموکراسی پایدار را ممکن می‌سازند. مدل چهارمحوری ارائه‌شده شامل مشارکت مدنی، حزب‌گرایی کیفی، هم‌بستگی و اعتماد، و مسئولیت‌پذیری جمعی می‌تواند به عنوان نقشه‌راهی برای پژوهش‌های آتی و همچنین راهنمایی برای کنشگران مدنی و سیاست‌گذاران جهت تقویت مسیر توسعه سیاسی از مجرای سرمایه اجتماعی باشد. با این حال، این مقاله به طور مستقیم به نقد والترز درباره غفلت از نابرابری‌های ساختاری و نقش تضاد نمی‌پردازد، که می‌تواند زمینه‌ای برای تحقیقات آینده باشد تا به بررسی تعامل پیچیده بین سرمایه اجتماعی، قدرت و نابرابری در فرآیند توسعه سیاسی بپردازند.

۶. مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به صورت مساوی بوده است.

۷. منابع مالی

این مقاله حاصل پژوهش مستقل نویسندگان است و برای نوشتن آن، از هیچ سازمانی حمایت مالی دریافت نشده است.

۸. تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

References

- Akhavan Kazemi, M. (1998). Political Development and Civil Society. *Political-Economic Quarterly*, No. 127-128. (In Persian).
- Alavi, S., and Sajjadi, H. (2016). Social Capital as the Bedrock of Political Development in the Islamic Republic of Iran. *Political Strategy Quarterly*, 3(2), 22-45. (In Persian).
- Alhan, J.P., Scruggs, L (2004), Political Partisanship and Welfare State Reform in Advanced Industrial Societies, *American Jo political science*, 48 (3).
- Bakhtin, M. and Habermas, J. (2005). *Dialogic Democracy*. Translated by Mansour Ansari. Tehran: Markaz Publishing. (In Persian).
- Bashiriyeh, H. (2007). *Teaching Political Science (Foundations of Theoretical and Foundational Political Science)*. Tehran: Negah-e Moaser Publications, Eighth Edition. (In Persian).
- Bashiriyeh, H. (2015). *Reason in Politics: Thirty-Five Essays on Philosophy, Sociology, and Political Development*. Tehran: Negah-e Moaser Publications, Fifth Edition. (In Persian).
- De Deken, J.j, Ponds, E, VanRiel, B (2006), Social Solidarity, In: *The oxford handbook of Pension and Rcotirement income*, Edited by clark,G.L., mannuell, A.H., orszag, J.M., The oxford university press.
- Delaviz, A. (2005). *Investigating the Role of Social Capital in Attitudes towards Political Development among Teachers of Marivan City in 2005*. Master's Thesis, University of Tabriz. (In Persian).
- Delhy, J., Newton, K (2003), Who trusts? The origins of social trust in seven countries. *European Societies*, 5(2).
- Due Lake, R. Huckfldt, R. (1998), Social Capital, Social, And political Participtho, *Political Psychology*, 19.(3).
- Helliweel. j . F . Putanam. R .D.(1995). *Economic growth and social Capital in Italy*, *Easteren Economic Journal* . 21.(3).
- Holub, R. (1996). *Jürgen Habermas: Critique in the Public Sphere*. Translated by Hossein Bashiriyeh. Tehran: Ney Publishing. (In Persian).
- Mosaei, Meysam and Saeid Raei Sadghiani (2009). Social Capital and Economic Development; Proposing a New Approach. *Rahbord Quarterly*, No. 17. (In Persian).
- Moser, R.G.(1999), Independents and Party Formation: Elite Partisanship as an Intervening Variabile in Russian PoliTics. *Comparative Politics*, 31(2).
- Nash, K., and Alan., S. (2009). *Political Sociology, Volume 2*. Translated by Faramarz Taghilou and others. Tehran: Research Institute of Strategic Studies, First Edition. (In Persian).
- Newton, K (September 2001). *Social trust and political disaflection: social capital and Democracy*. EURESCO canrence on social capital: Interdisciplinary Perspectives, Exeter, UK.
- Paxton, P.(2002). Social Capital and Democracy An Inter dependent Relationship, *P. American Sociological Review*, 67.(2).
- Putnam, R. (2013). *Democracy and Civil Traditions*. Translated by Mohammad Taqi Delfrouz. Tehran: Ghadyani Publications, First Edition. (In Persian).
- Putnam, R.D. (1993). The prosperous Cammmunity, *The American prospect*, 4.(13).

- Rafie, H. (2008). Social Capital and Political Socialization. *Growth of Social Sciences Quarterly*, 12(2).
- Samuels, D (2006). Sources of mass Partisanship in Brazil. *Latin American Politics and Society*, 48(2).
- Sharbatiyan, M. and Meyami., H. (2012). A Reflection on the Process of Socialization of Social Responsibility in Youth. *Cultural Engineering Quarterly*, Year 7, No. 73-74. (In Persian).
- Walters, W. (2002). Social capital and political sociology: re-imagining politics?. *Sociology*, 36(2), 377-397.

